

УДК 329 (477) «1920-1930»

*Олександр Копил (Миколаїв)***ПОАЛЕЙ-ЦІОНІСТСЬКИЙ РУХ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 1920-х РОКАХ**

В українській історичній та політичній науці ще недостатньо уваги приділено вивченню проблем діяльності небільшовицьких політичних партій в Україні в 1920-х роках під час трансформації партійної системи з багатопартійної у монопартійну. Маловивченою залишається діяльність єврейських політичних партій, зокрема на Півдні України, регіоні з традиційно великим прошарком єврейського населення. Впливовою єврейською політичною силою у той час були політичні партії Поалей-Ціоністського руху.

Варто зазначити, що проблемі діяльності Поалей-Ціоністських організацій в Україні були присвячені роботи вітчизняних істориків, зокрема, дослідження Басманова М.І., Гусєва К.В., Кураса І.Ф. [1]. Проте ці розробки відрізнялись ідеологізованим підходом, єврейські партії розглядались як «контрреволюційні», «небільшовицькі», «непролетарські». Вагомий внесок у розуміння проблеми був зроблений у 1990-ті роки українськими істориками та політологами Найманом О.Я., Гоном М.М., Орлянським В.С. [2]. Проте і досі маловивченими залишаються питання регіонального аспекту діяльності Поалей-Ціон, зокрема на Півдні України, ідеологічні основи цих організацій та особливості політичної роботи. Метою даної розвідки є спроба, в деякій мірі, заповнити ці прогалини.

Щодо джерел вивчення історії Поалей-Ціоністського руху на Півдні України, то основні документи збереглися в Центральному державному архіві громадських об'єднань України і Державному архіві Одеської області, деякі документи доступні в Державному архіві Запорізької області. В обласних архівах Миколаєва, Херсона і Кіровограда фактично відсутні свідчення про Поалей-Ціоністські партії 1920-х рр. Тому особливо цінними є документи, які знаходяться у Російському

державному архіві соціально-політичної історії, а саме листування центрального комітету партії з поалей-ціоністськими організаціями Миколаєва і Херсона.

Поалей-Ціон (з іврити «трудолюбивий Сіону») являв собою громадсько-політичний рух, який поєднував політичний сіонізм з соціалістичною ідеологією. З Поалей-Ціон вийшли фактично всі робітничі сіоністські партії і рухи, деякі з них (наприклад, в Англії та США) досі носять цю назву. Перші групи Поалей-Ціон виникли в Росії ще в кінці 19 ст., а російську партію Поалей-Ціон було засновано у 1899 р.

Загальною ідейною платформою всіх цих груп була концепція, відповідно до якої єврейський пролетаріат, розділяючи долю світового пролетаріату, все ж таки має особливі, специфічні проблеми і вони можуть бути вирішені лише через концентрацію робочого класу в Ерец-Ізраїлі. Прихильники Поалей-Ціон виступали за створення сіоністської організації єврейського пролетаріату. Члени Поалей-Ціон вірні сіоністським ідеалам об'єдналися у 1906 році в Єврейську соціал-демократичну партію Поалей-Ціон, яку очолив Б. Борохов.

Після більшовицької революції в Росії в кінці 1917 року також було створено Радикальну організацію Поалей-Ціон зі штаб-квартирою в Одесі. Групи Поалей-Ціон брали активну участь в українській революції, так, наприклад, ЄСДРП ПЦ мала 9 представників у Центральній Раді [3].

У серпні 1919 року на Першій Всеросійській Конференції Комуністів Поалей-Ціон у Гомелі комуністичні групи ЄСДРП ПЦ створили Єврейську компартію Поалей-Ціон.

Після остаточного встановлення радянської влади на території України, єврейським організаціям доводилося прилаштовуватись і виживати у нових умовах. У червні 1919 року більшовики видали наказ про ліквідацію всіх

сіоністських організацій в Україні окрім Поалей-Ціон [4].

Отже на початок 1920 року в Україні діяли дві основні організації Поалей-Ціон: Єврейська комуністична партія Поалей-Ціон (ЄКП ПЦ) та Єврейська соціал-демократична партія Поалей-Ціон (ЄСДРП ПЦ).

Спочатку зупинимося на розгляді діяльності ЄКП ПЦ.

Навесні 1920 року ЦК ЄКП ПЦ знаходився у Гомелі. У серпні в Києві розпочало діяльність Лівобережне бюро ЦК ЄКП ПЦ [5]. В Україні в середині 1920 року активно діяла 21 організація ЄКП. Партія створила десятки секцій, клубів, гуртків у різних містах країни, друкувала більше десяти періодичних видань, маючи у деяких випадках більше технічних можливостей, ніж єввідділи губкомів [6]. ЄКП влаштовувала демонстрації, мітинги, політсуди над євсекціями, спектаклі, культурні, просвітницькі та політичні студії. Зокрема, діяла система борохівських клубів.

ЄКП ПЦ ідеологічно була близькою до більшовиків, проте притримувалася значного рівня самостійності. Всі політичні питання вони ділили на загальнополітичні, в яких повністю підпорядковувались РКП і КП(б)У і єврейські, в яких слідували політиці Світового союзу Поалей-Ціон. Зокрема в єврейському питанні ЄКП виступала за: створення єврейської пролетарської нації шляхом колонізації Палестини; конструювання органів єврейського пролетарського самоврядування з соціальних і культурних питань – Єврейських робітничих рад; створення єдиного плану єврейського комуністичного будівництва; організації особливої єврейської пролетарської самооборони [7].

Єкапісти жорстко критикували Євсекцію. Після створення єввідділу Наркомнацу ЄКП ПЦ поширила циркуляр № 102 щодо недопущення захоплення цих відділів євсекціоністами та поширення на нього свого впливу [8].

Єкапісти мали розгалужену структуру на Півдні України. Одеська організація у червні 1921 року доповідала в ЦК про наявність зв'язків з Миколаєвом, Єлисаветградом, Балтою, Херсоном, Вознесенськом. В Одесі

діяло два клуби Борохова, а в першотравневому мітингу взяли участь більше тисячі активістів [9].

Одеська та єлисаветградська організації ЄКП ПЦ виступили з протестами у зв'язку із закриттям єввідділом борохівського клубу в Єлисаветграді. У єдиному в Єлисаветграді поалей-ціоністському клубі у 1921 році діяли літературна, політична та драматична студії. У хорі клубу співали 40 хлопців та дівчат. Це був єдиний хор у місті. Всього клуб об'єднував близько 150 чоловік [10].

Єкапісти приділяли значну увагу роботі серед жінок. У серпні 1921 року в Києві відбулася Перша Всеросійська конференція жіночих відділів ЄКП ПЦ, яка розглянула питання охорони праці, культпросвітницької роботи, професійної освіти і т.і. [11].

У 1920 році певні перетворення відбувались і в молодіжному крилі партії – «Югенд Поалей-Ціон», з якого виділився єврейський комсомол (Євкомол). Євкомол відіграв важливу роль у партійній роботі з молоддю. Так у Циркулярі № 25 від 1920 р. Український головний комітет ЄКП доручав усім парткомам створити відділення Євкомолу, а всі члени партії молодші 23 років мали бути обов'язково зареєстровані у Спілці Єврейської Комуністичної Молоді [12]. У сфері впливу ЄКП також знаходився сіоністський союз «Сетмас».

У червні 1921 року ЄКП ПЦ звернулася до ЦК РКП(б) з пропозицією розпочати переговори щодо об'єднання. Проте паритетного об'єднання не вийшло і члени ЄКП ПЦ приймалися до РКП(б) на індивідуальній основі. Так у липні до Одеського губкому КП(б)У звернулися 8 колишніх єкапістів з проханням вступити до партії, щоб «у рядах місцевої територіальної компартії боротися з центризмом ЄКП» [13], такі заяви з метою агітації проти ЄКП широко використовували більшовики.

Що стосується ЄСДРП ПЦ, то ця партія стояла на позиціях поміркованої критики більшовиків. Ще на 4 з'їзді в 1919 р. партія прийняла резолюцію де зазначалося, що «...ЄСДРП ПЦ всіляко підтримує РКП, як активну революційну пролетарську партію, але буде неухильно всередині Рад боротися проти спотворення ідей диктатури

пролетаріату» [14]. У 1920 році поалеїціоністи конкретними діями підтримували більшовиків, мобілізуючи своїх членів на польський фронт, наприклад, у червні 1920 року Бердянська організація ЄСДРП мобілізувала 7 своїх партійців [15]. Після 1920 року ЄСДРП вдалося зберегти структуру, проте партія майже не проявляла жодної політичної активності.

ЄСДРП мала партійні організації в Одесі, Миколаєві і Херсоні. Секретар Миколаївської організації у березні 1920 року доповідав в ЦК ЄСДРП ПЦ, що в Миколаєві існувало два ПЦ – соціал-демократи і комуністи, миколаївські партійці страждали від недостатнього зв'язку з центром, відсутності літератури, хвилювало питання щодо ставлення РКП до ПЦ після розколу [16]. У 1921 році в Миколаєві поалеїціоністи СД безуспішно намагались поновити діяльність клубу Борохова, який був відібраний екапістами. Миколаївська організація отримувала з Москви певну партлітературу [17].

Дещо сильніші позиції були у Херсонської організації ЄСДРП. У 1921 р. з ЦК було отримано 3 циркуляри - про мобілізацію партробітників для поїздки в Палестину, про проведення тижня Палестинського робітничого фонду, відзначення 3-ї річниці з дня смерті Борохова. Херсонській організації вдалось знайти лише одного активіста для виїзду в Палестину, провести вечір Борохова, під час якого було зібрано 15 000 карбованців, що незабаром мали бути передані в центр [18].

На Півдні України ЄСДРП значно поступалась ЄКП. Наприклад, в серпні 1921 р. в Єлисаветграді на обліку ЧК значилися 17 активістів ЄКП і всього 3 активних члена ЄСДРП [19].

У 1922 році ЄСДРП на Півдні України перебувала на межі повної руйнації. На підтвердження цього положення можна навести приклади. У 1922 році в ЦК ЄСДРП ПЦ надходила інформація, що в Миколаєві «про єврейський робітничий рух говорити взагалі не приходиться, навіть у попередні роки в порівнянні з іншими містами України, Миколаїв не являв собою значного пункту, не дивлячись на значну кількість єврейських робітників на фабриках

(тютюнова, шкіряна). Можливо причини цього – відсутність традицій єврейського робітничого руху в Миколаєві» [20]. Колишній секретар Миколаївської організації ЄСДРП ПЦ Б. Шульман у вересні 1922 року надіслав листа ЦК з проханням більше не турбувати його по партійних справах і не надсилати жодної літератури, адже в Миколаєві не існує ані організації, ані навіть осередку. Деякі товариші поїхали з міста, деякі померли, а сам Шульман прийшов до переконання, що в Миколаєві не має необхідності в існуванні ЄСДРП ПЦ, а він у своїй громадській роботі повністю проводить принципи компартії [21].

У закритому листі ЦК КПУ за вересень-жовтень 1922 року тов. Сталіну зазначалося, що з єврейських політичних партій «напівпролетарського типу» з націоналістичним ухилом слід відмітити ЄСДРП ПЦ, яка хоча і легалізована, жодної активності не виявляє. У доповіді зазначалося, що партія фактично нежиттєздатна [22].

Після ліквідації ЄКП ПЦ, ЄСДРП ПЦ була перейменована у Єврейську комуністичну робітничу партію (ЄКРП), з якою Євсекція вела непримиренну боротьбу.

Доречі, у 1923 році в Радянському Союзі залишилися лише дві легально дозволені сіоністські організації: ЄКРП ПЦ та так зване легальне крило Гехалуца.

ЄКРП мала Одеський комітет і змогла втримати організацію в Херсоні. Основна діяльність полягала в організації Бороховських гуртків. У 1925 році в Херсоні група з 7 молодих активістів партії утворила Югенд Поалей Ціон [23].

Хоча ЄКРП і Югенд діяли легально, радянська влада різними методами чинила перепони в її діяльності.

Пік активності євсекцій та інших радянських органів припав на 1925–27 рр. Саме у той час почались арешти активістів партії та Югенда. У Херсоні в червні 1925 року було арештовано тов. Цалела після його публічного виступу проти євсекцій [24]. У лютому 1926 року функціонер Одеської організації ЄКРП ПЦ Подольський у листі до Центру описував конфлікт з Євсекцією, який відбувся на

безпартійній робітничій конференції, діячі Євсекції тоді публічно докоряли ПЦ у контрреволюційності [25].

У червні 1927 р. Одеський комітет ЄКРП ПЦ надіслав запит до Херсонського ОДПУ з вимогою пояснення причин та обставин арешту активіста Югенду тов. Перельмана, у нього конфіскували газети «Єврейське пролетарське життя» - друкований орган ЦК партії, листівки до 1 травня, партлітературу видання «Молот» [26].

У результаті масштабної кампанії євсекції, ЄКРП була змушена повністю припинити свою діяльність у 1928 році.

Отже, підсумовуючи дослідження окресленої проблеми, можна зробити такий висновок: Поалей-Ціоністський рух, який активно розвивався на території України до 1920 року, зіткнувся з новими політичними реаліями, до яких остаточно не зміг пристосуватися – ЄКРП ПЦ була повністю поглинута більшовицькою партією, а ЄСДРП ПЦ (пізніше ЄКРП) хоча і діяв на території Півдня України до 1926 р., не користувався значним авторитетом серед єврейської людяності і не мав реальної політичної ваги. Поалей-Ціоністський рух на Півдні України в 1920-х роках повністю віддав ініціативу у спробах вирішення єврейського питання більш активним і стійким сіоністам-соціалістам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банкротство мелкобуржуазных партий России 1917-1922. Сборник научных трудов в 2 ч. (Калининский государственный университет). - М., 1977; Басманов М.И., Гусев К.В. Сотрудничество и борьба: Из опыта отношений КПСС с

непролетарскими и некоммунистическими партиями. - М., 1988; Курас И.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. - К., 1978.

2. Найман О. Діяльність єврейських партій та об'єднань у розбудові національного життя в Україні (1917-1925 рр.) / Дис... к.пол.н. – К., 2000; Гон М.М. Діяльність єврейських політичних партій Заходу України в контексті україно-єврейських взаємин (1918-1929) / Дис... к.пол.н. – 23.00.05 / Рівне, 1998; Орлянський В.С. Євреї України в 20-30-ті рр. XX ст.: соціально-політичний аспект. – Запоріжжя, 2000.

3. Найман О. Вказ. пр. – С.52.

4. Краткая еврейская энциклопедия - <http://www.eleven.co.il>

5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО), ф.2060, оп.1, спр.149, арк.2.

6. ЦДАГО, ф.1, оп.20, спр.338, арк.225.

7. ЦДАГО, ф.1, оп.1, спр.1., арк.81.

8. Найман О. Вказана пр. – С.123.

9. ЦДАГО, ф.41, оп.1, спр.153, арк.36.

10. ЦДАГО, ф.1, оп.20, спр.786, арк.59, 74.

11. ЦДАГО, ф.41, оп.1, спр.155, арк.2.

12. Ibid, спр.141, арк.91.

13. Державний архів Одеської області, ф.П-3, спр.551, арк.41.

14. ЦДАГО, ф.1, оп.1, спр1., арк.73.

15. Державний архів Запорізької області, ф.Р-3994, оп.1, спр.6, арк.979.

16. Російський державний архів соціально-політичної історії (далі РДАСПІ), ф.272, оп.1, спр.340, арк.1.

17. РДАСПІ, ф.272, оп.1, спр.340, арк.2,4,6.

18. Ibid, спр.342, арк.1.

19. Державний архів Кіровоградської області, ф.П-1, оп. 1, спр. 88, арк. 171.

20. РДАСПІ, ф.272, оп.1, спр.340, арк.6.

21. Ibid, арк.5.

22. ЦДАГО, ф.1, оп.20, спр.998, арк.73.

23. РДАСПІ, ф.272, оп.1, спр.342, арк.37-зв.

24. Ibid, арк.34.

25. Ibid, ф.272, оп.1, спр.336, арк.1.

26. Ibid, спр. 336, арк. 158.

Копил Олександр. Поалей-Ціоністський рух на Півдні України у 1920-х роках

Автор розглядає діяльність поалей-ціоністських політичних партій та організацій на Півдні України в 1920-х рр. Аналізується впливовість поалей-ціоністського руху, взаємодія між різними організаціями, ідеологічні основи їх діяльності. Окремо розкривається питання щодо місця поалей-ціоністських організацій в єврейському політичному русі того часу.

Kopyl Olexander. Poalei-Zion movement in the Southern Ukraine in 1920th

The author searches the activity of Poalei-Zion political parties and organizations in the Southern Ukraine in 1920th. The Poalei-Zion movement consequences, interaction with different organizations, ideological basis of their activity are analyzed. Besides the place of Poalei-Zion organizations in Jewish political movement of that time is highlighted.

Надійшла до редакції 5.09.2007 р.